

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

Hamsun å sin sida ville att litteraturen skulle stå i samklang med den moderna människans komplexa existens och faktiska liv. Han efterlyste en litteratur koncentrerad på det individuella och det subjektiva, något som innebar att författarens uppgift främst var gestalta ett ständigt pågående flöde av tankar, känslor och nervsensationer. Edlunds uppsats är rik på goda iakttagelser och välfunna formuleringar. Ändå känns valet av Hamsun som jämförelseobjekt inte självklart utan ganska godtyckligt. Visserligen anses Hamsun vara den som förde in moderniteten i den norska litteraturen, men det finns även andra författare som reagerat på den moderna storstadens anda på ett liknande sätt som Hamsun.

Sambandet mellan Frostenson och Baudelaire, som Lena Malmberg tar upp, har en annan relevans, trots att författarna är av olika kön och det ligger ett sekel mellan deras produktion. Malmberg visar hur Frostenson t.ex. för en dialog med Baudelaire i sin dikt "Den försvunna staden". Hon ger även exempel på andra tydliga repliker till Baudelairens dikter. Främst uppehåller sig dock Malmberg vid Frostensons fotbok *Överblivet*, som innehåller prosalyriska texter till Jean Claude Arnaults Paris-bilder. Malmberg tar även upp visualiteten och flanörens roll hos Baudelaire respektive Frostenson. Här förs diskussionen utifrån ett genusperspektiv, som visar att den kvinnliga flanören inte har möjlighet att inta en objektiv hållning till staden, där hon inte kan flanera omkring osedd. Frostenson ger i sina texter en bild av kvinnan som iakttagen och marginaliserad, medan flanören hos Baudelaire förknippas med den som betraktar, inte med den som blir betraktad.

Efter att ha tagit del av lunda-doktorandernas studier kring Baudelaire kan man bara konstatera att det måste ha varit en lyckad arbetsmetod att under en längre tid få ägna sig åt ett författarskap. De nu föreliggande uppsatserna, som alla visar prov på ett nyfiket sökande och en tydlig upptäckarlust, är också i sin koncentrerade form väl lämpade att användas i universitetsundervisningen, där de kan tjäna som underlag för vidare diskussioner och som utgångspunkt för andra diktanalyser.

Lena Käreland

Johan Svedjedal, *The Literary Web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production* (Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis LXII, KB och Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 42). Stockholm 2000.

Att vara litteraturvetare i dessa yttersta av dagar innebär ofta att kastas mellan hopp och förtvivlan. Ena dagen nedslås man av självsäkra IT-gurus som triumferande basunerar ut att boken är död, och andra dagen får man luft under vingarna igen av rapporter som visar att det

aldrig har sålts så mycket böcker som nu. Oavsett om framtiden för litteraturen kommer att te sig dystert eller ljus, står det ändå klart att den digitala revolutionen har medfört och kommer att medföra förändringar som det är angeläget för alla litteraturvetare att reflektera över och ta ställning till.

I sin nya bok syftar Johan Svedjedal till att göra just detta. Titeln *The Literary Web* är medvetet dubbeltydig. Det handlar inte bara om litteraturen på det världsomspännande nätet, utan det handlar om att försöka kartlägga de förändrade villkoren för bokproduktionen överhuvudtaget. I fem kapitel, varav de flesta tidigare har publicerats i tidskriften *Human IT*, undersöker Svedjedal vad den digitala revolutionen har inneburit för boken och diskuterar försiktigt vad den kan komma att innebära i framtiden.

Det första kapitlet är en historisk inventering av 1900-talets medielandskap med fokus på den ställning boken intar i relation till övriga medier. Här får både pessimisten och optimisten när det gäller bokens överlevnadsförmåga vatten på sin kvern. Å ena sidan visar all tillgänglig statistik att bokutgivningen, liksom det antal människor som läst en bok minst en gång i månaden, ökat från början av 1980-talet till mitten av 1990-talet. Å andra sidan är det otvivelaktigt så att bokens, och särskilt fiktionslitteraturens, betydelse i förhållande till övriga medier har minskat drastiskt. På 1950-talet ägnades hela 85 % av den tid man konsumerade fiktioner åt att läsa böcker, medan man i mitten av 1980-talet ägnade nästan 70% av denna tid åt audiovisuella medier samtidigt som bokläsningen hamnade långt ner på listan. Man kan förmoda att denna marginaliseringsprocess fortsatt att öka under 1990-talet, i synnerhet bland ungdomar, med uppdykandet av nya fiktionsmedier som TV- och datorspel, Internet och det stora genombrottet för video.

Trots den hårda konkurrensen tycks ändå boken ha en väldig förmåga att kunna överleva och ibland till och med ta hjälp av andra medier för att förbättra sin egen position. Att det t.ex. säljs fler titlar idag än någonsin tidigare, även om dessa kommer ut i mindre upplagor, beror på att den digitala tekniken har förbilligat produktionskostnaderna avsevärt. Men boken tycks också på andra sätt kunna dra nytta av nya medier för att nå framgångar. Exempelvis är renässansen för Jane Austens romaner på senare tid i stort sett beroende av de framgångsrika filmatiseringarna. Svedjedal kallar denna egenkap hos det tryckta ordet för den Gutenbergska kapaciteten, vilken alltså består i att dra fördelar av framsteg inom teknologi och media. I en historisk exposé visar han hur tidigare tekniska innovationer som järnvägen, elektriciteten och radion påverkat och förändrat villkoren för litteraturen. I ljuset av dessa innebär kanske inte den digitala revolutionen en så grundläggande förändring.

I det andra, och kanske mest spännande, kapitlet undersöker Svedjedal vad Internet har för konsekvenser för det litterära verket och vårt sätt att tillägna oss det. Den digitala publiceringen med länkar och olika nivåer i de litterära texterna gör att det blir möjligt att bryta med den traditionella monosekventiella läsarten som följer texten från början till slut. Den multisekventiella hypertexten gör att läsaren kan välja mellan olika riktningar i texten, och att historien alltså kan förändras beroende på vilken väg man för tillfället väljer. Hypertexten skiljer sig från den traditionella texten i det att den också förutsätter läsarens interaktivitet. Svedjedal menar att hypertexten därför kan sägas uppfylla den poststrukturalistiska teorins löften om den ”författarlösa”, decentrerade texten.

Det mest intressanta är emellertid att Svedjedal hävdar att detta inte bara behöver gälla de texter som medvetet konstrueras som hypertexter på nätet, utan att även de texter som är traditionellt monosekventiella kommer att läsas på ett annat sätt i det att man t.ex. läser ett avsnitt och därefter länkas vidare till en underliggande kommentar, vilken i sin tur leder till en referens till ett annat verk. Svedjedal benämner detta som att ”zap-läsa” (zap reading) och förutskickar att om en sådan läsart skulle bli dominerande i framtiden, skulle det innebära författarens död i den meningen att denne inte längre skulle ha någon som helst kontroll över sitt verk. Det skulle enbart vara läsarens privilegium att skapa verkets mening. Svedjedal skriver: ”Hyperreading, then, would not mean exploring a textual universe outlined by one person. Instead, the reader would define his or her own work simply by linking textual fragments together. This would be zap reading taken to its extreme – the reader immersing himself or herself in the global flow of signs mediated by the Internet.”

Svedjedal menar visserligen att utvecklingen med största säkerhet inte skulle gå så långt. Författaren skulle troligen göra sitt yttersta för att få läsaren att intressera sig just för sitt individuella verk. Jag kan emellertid inte låta bli att fundera ytterligare över detta. Kommer en sådan tänkbar utveckling att leda till en återgång – fast på en högre nivå – till den anonyma litteraturen under antiken, där berättelserna och texterna utgjorde en slags kollektiv egendom? Eller kommer den att resultera i ett sammanbrott för dialogen och en ökad subjektivering, eftersom man aldrig skulle möta den andre i kommunikationsakten utan alltid bara sig själv?

I kapitel 3 och 4 diskuterar Svedjedal förändringarna som den digitala revolutionen inneburit för bokkedjan, dvs. hela publiceringsprocessen från författarens manuskript till dess att boken möter sin läsare. Först beskriver han den traditionella bokkedjan och konstaterar att det i denna finns en rad grindvakter som författaren måste passera för att få sitt verk utgivet: förläggaren som ofta

har synpunkter på manuskriptet, marknadsföraren som kanske lyfter fram bara vissa delar av verket, bokhandeln eller bokklubben som väljer vilken exponering den nyutkomna boken ska få och kritikern som fungerar som den första ställföreträdande läsaren.

Bokkedjans olika stationer försvinner visserligen inte när litteratur publiceras på nätet, men dess funktioner förändras. Generellt gäller det att grindvaktarrollen blir mycket svagare, eftersom det är förhållandevis enkelt och billigt att sprida litterära texter via nätet. Men att överge den traditionella publiceringsprocessen leder till att man förlorar kontakten med den läsande publiken. Det stora problemet för Internet-författaren är alltså inte att bli publicerad, utan att överhuvudtaget märkas och synas. Svedjedal har undersökt en rad s.k. nätförlag, som alla karakteriseras av att de inte har något redaktionellt ansvar utan publicerar allt, vilket ofta leder till att den enskilde Internet-författarens text riskerar att drunkna i det väldiga och osorterade utbudet.

I bokens sista kapitel redogör Svedjedal för de olika varianter av klassiker-utgivning som förekommer på nätet, med utgivningen av C.J.L. Almqvists *Samlade verk* som främsta exempel. Efter att en ny volym av *Samlade verk* har redigerats och kommit ut i bokform, publiceras den sedan även i en digital version på Internet. Svedjedal förutspår att detta sätt att publicera böcker i olika medier kommer att bli allt vanligare. I själva verket är det kanske så att bokutgivningen bara kommer att vara en del av publiceringsprocessen i framtiden, i stället för att som nu utgöra det slutliga målet.

Utgivningen av Almqvists *Samlade verk* sker emellertid utifrån vetenskapliga kriterier, vilket långt ifrån är fallet med andra ”nätförlag” som har specialiserat sig på att publicera klassiker. *Projekt Runeberg*, exempelvis, publicerar i stort sett den version som ligger närmast till hands, utan att bry sig om originalutgåvan eller att företa några mera omfattande redaktionella kommentarer.

Att publicera klassiker på nätet innebär således både risker och möjligheter. Det positiva är att litteraturen har möjlighet att nå ut till en stor, potentiell publik. Det negativa är att när man publicerar alla versioner av en text i digital form minskar redaktörens betydelse. Här, liksom annars när det gäller användningen av Internet, är det läsaren själv som väljer vilken version han eller hon vill använda sig av. Svedjedal hävdar att det är av största betydelse att man, samtidigt som man lär sig att behärska grunderna i web-design och programmering, också bevarar de traditionella färdigheterna i att redigera och utge litterära texter.

Svedjedals uppmaning visar även hur snabbt saker och ting förändras inom IT-världen. Han avslutade sin bok i december 1999 då det rädde stark medvind för världens alla IT-företag och optimismen inför Internets möjligheter tycktes obegränsad. Redan på våren drabba-

des dock IT-världen av ett kraftigt bakslag, och om man när detta skrivs bläddrar i specialtidningar för digitala media märker man dels det ofta återkommande mottot "content is king" och den flitigt förekommande yrkestiteln "content manager". Det är som om den digitala världen själv hade insett att det inte bara handlar om kvantitet och häftiga effekter på web-sidorna, utan att det gäller att eftersträva kvalitet och innehåll för att Internet ska kunna bli ett framgångsrikt nytt medium. I kravet på innehåll och kvalitet hittar man också det viktigaste argumentet till varför det inte är sannolikt att boken kommer att konkurreras ut av den nya tekniken. Som Svedjedal framhåller är det troligaste framtids-scenariot att boken genom sin "Gutenbergska kapacitet" klarar av att utnyttja den nya tekniken för sina egna syften.

The Literary Web är en kunnig, saklig och värdefull genomgång av bokens möjligheter i den digitala världen. Ska man klaga på något är det kanske bristen på visioner, både utopiska och dystopiska, när det gäller den digitala revolutionen. Svedjedal citerar med gillande medieteoritern Marshall McLuhans ord om att det bästa tillfället att diskutera ett nytt medium är när det just har uppstått, eftersom det då är lättare se dess kvaliteter med öppen blick. Jag är helt överens och vill gärna tillägga att det också är vi litteraturvetare som har möjlighet att vara med och skapa bokens framtid.

Anders Öhman

Per-Olof Mattsson, *Eyvind Johnson. Bibliografi* (Acta Universitatis Upsaliensis. Även utgiven som Eyvind Johnson-sällskapets årsbok 2000). Uppsala 2000.

I samband med hundraårsjubileet av Eyvind Johnsons födelse utbröt i vårt land en delvis förvirrad, intensiv pressdebatt rörande vårfesttalet i Uppsala 1951. Den oinitierade läsaren kunde lätt få intrycket, att Eyvind Johnson inte skrivit något annat än detta vårfesttal och i varje fall inte var värd att bli ihågkommen för något annat. För den som till äventyrs fortfarande svävar i dylik villfarelse är det nyttigt att ta del av den storslagna bibliografi över Eyvind Johnsons skrifter som författats och utgivits av Per-Olof Mattsson. Eyvind Johnson-sällskapet har haft ansvaret för finansieringen i samarbete med Uppsala universitetsbibliotek, som låtit utge volymen i sin Acta-serie. Biblioteket har också ställt två medarbetare till författarens förfogande, Xtina Wootz som tillsett att skriften fått en mirakulöst vacker grafisk utformning – i själva verket handlar det om ett helt litet konstverk med kräsen typografi och illustrationer i läckraste flerfärgstryck! – samt Peter Ejewall som nedlagt stort arbete på att undanröja inkonsekvenser och andra oegentligheter i det bibliografiska hantverket.

Framställningen upptar, som sig bör, först en förteckning över Eyvind Johnsons böcker, antingen dessa sedan är av skönlitterärt eller annat slag, samt böcker som redigerats resp. utgivits av andra men som bygger på Eyvind Johnsons skrifter (exempelvis Örjan Lindbergers prosaurval "Personligt, politiskt, estetiskt", 1992). Förstaupplagan av varje nummer redovisas i en egen post, varpå man får följa verkets publiceringshistoria i form av nyare upplagor i tur och ordning, översättningar m.m. Redan här kan läsaren göra intressanta upptäckter, så t.ex. att romanen "Nu var det 1914" översatts till inte mindre än 13 språk: tjeckiska 1935, norska 1936, finska 1938, nederländska 1940, danska 1942, franska 1944, tyska 1951, serbokroatiska 1957, engelska 1970, turkiska 1974, spanska 1975, polska 1977 och estniska 1978. Exemplet illustrerar bara vad vi vetat länge och vad Mattsson heller inte försummar att påpeka: att Eyvind Johnson internationellt sett är en av Sveriges mest betydande 1900-talsförfattare, vilket tydligt kan avläsas i översättningsverksamheten till – om jag nu räknat rätt – sammanlagt 26 främmande språk.

De följande avsnitten i bibliografien redovisar Eyvind Johnsons ymniga produktion av bidrag till skilda böcker, antologier, årsböcker, kalendrar m.m. men också till tidningar och tidskrifter. Här möter oss hekatomber av numera delvis svåråtkomliga recensioner i dagspress och diverse periodiska publikationer, författade av den flitige kritikern Eyvind Johnson. Och den som önskar botanisera i vad den unge muraren och diskaren – närmast för brödfödans skull! – lät publicera under sina svältår i Paris i t.ex. Konsumentbladet, GHT eller ST, alltmedan han spankulerade omkring på världsstadens boulevarder och väntade på ett rekommenderat brev hemifrån, kan här få sitt lystmäte. En speciell och värdefull avdelning upptas av Eyvind Johnsons intervjuer och uttalanden, en annan av referat av dylika intervjuer och uttalanden. Efter ett block som systematiskt förtecknar alla översättningar till främmande språk av hans romaner och noveller – här får alltså den nyfikne besked om vad "Sju liv" heter på kinesiska eller vad "Strändernas svall" heter på ryska! – följer så en registrering av Eyvind Johnsons egen, alls inte obetydliga översättningsverksamhet från främmande språk till svenska. Att han från franskan översatte Jean-Paul Sartre och Albert Camus, är ju sedan länge bekant. Men att han också prövat sina krafter på Jules Vernes "Jorden runt på 80 dagar", ger en intressant sidobelysning av hans fascination för science fiction. Och att han under pseudonymen Håkan Bergstedt tillsammans med hustrun Cilla översatt Martin Andersen Nexös väldiga romansvit "Pelle Erobreren", torde vara obekant för de flesta.

En speciell avdelning ägnas åt Johnsons texter i tal-, kasset-, och punktskriftsform. Dessutom redovisas i ett Efterord ett antal viktigare vetenskapliga verk och upp-